

vildet, måske også vildtvoksende, hist og her i skove og fugtige krat.

Pebertræ 1697ff skyldes bærrenes eller rettere frøenes skarpe, brændende smag. *Kælderhals* slutningen af 1400-t ff til nedertysk kellen = pine, volde smerte (2), ældre folkelig tydning: »enhver tager sig vel i agt for, at han ikke æder dem, thi dersom man tager dem i munden og de i det samme går itu, da brænder de heftigere og langt mere i halsen end peber eller ingefær, ja så meget, at dersom man havde en kælder i halsen, da kunne den [smerten] endda ikke stilles, og jo mere man drikker, desto mere begærer man« (1648; 1), »fordi man behøver en hel kælder til at fordrive den brændende smag« (1700-t; 3). *Spansk peber* o. 1870; *tisved, tysved, tibast* etc. 1700-t har næppe forbindelse med guden Tir eller Tyr (sml. nedenfor), men går snarere tilbage til et indoeuropæisk ord for at flette, binde, væve basten (2).

LITTERATUR: (1) 697 1648, 42; (2) 689 1,467f, 470; (3) 638 3, 1840–41,121.

ANVENDELSE; VARSEL

Bærrerne spises mod vattersot (1533; 1). Et pulver eller dekokt af rod og bark giver opkastning, afkog af den friske rod virker urin- og sveddrirende, bruges mod langvarig forkølelse, veneriske hudlidelser, benkræft m.m., barken er anvendt som blæretækkende omslag for kroniske sygdomme (1800; 2). Brændevins- eller øludtræk drikkes mod malaria (1785; 3). – Indgår i salve for hestens albuesvamp (4).

Frøene er anført i farmakopeen 1772.

Af de tørrede bær blev på MSjælland forsøgsvis lavet en pebererstatning (5). Bærrerne kan give en rød malerfarve, stænglerne farver uld gul, med vismut gulbrun (1800ff; 6), barken lægges mellem tøj for møl (1806; 7).

Hvis pebertræet en vinter går ud, varsler det ejerens død (8). Klog mands enke plantede et pebertræ på graven »fordi han var så pebret, da han levede« (Sevel VJylland o. 1903; 9).

LITTERATUR: (1) 703 36a; (2) 739 2, 579f; (3) 488 6,1883,380; (4) 83 86; (5) 69 1791,119; (6) 739 2,1800,579f; 398 1806,381; 950 190; (7) 398 1806, 381; (8) 789v 17; (9) 328f 1,13.

PROSA OG POESI

Ty er den gamle himmelgud, her i Norden er det hans lyskraft, som slår blomstrende vår ud af de nøgne grene, hans glød, der i efteråret gemmer sig i de røde bær ... Men nu skænker

vi aldrig det pebrede navn så meget som et nys, når vi ser solgudens lille datter springe ud imod os; med hendes blomsterarme om nakken indsuger vi den allerførste forårsduft, fin og stærk, sød og krydret som de hedeste somres. *Valdemar Rørdam* (1). Pebertræet, lavt og spædt, blev helt i lilla blomster klædt og dufter ganske ene, en vellugtsbølge, sød som fra en tropisk kyst *Kai Flor* (2).

LITTERATUR: (1) 789v 8f,17f; (2) 238b 45.

Stenurt, *Sedum*

Stenurtfamiliens 8 medlemmer i den danske flora har tykke, saftige blade, blomsterne sidder enkelt eller oftere i halvskærmformede toppe af kvaste og udvikler fem bælgkapsler med små frø.

Stenurt o. 1650ff, *stenpryd* 1793–1804, *fedtblad* 1912ff.

BIDENDE STENURT, *Sedum acre*, danner lave, tætte puder på mange stengærder og tørre sandmarker, især langs kysten; de gule blomster har

Bidende stenurt i blomst. (ES).

spidse, stjerneformigt udbredte kronblade. Gamle stråtage kunne være helt dækket af denne plante (NFyn; 1).

Bladløs 1546–1800, de tykke butte blade er ganske korte; *helleknop* 1546–1821 vel til svensk hälle = klippe (-flade), klippevæg, jf. *stenpeber* 1560ff, VJylland og *murpeber* 1596–1768, planten har en skarp smag. *Vild portulak* 1601, *Sankt Hans løg* 1622–1786, Ålborg o. 1870, også om St. Hansurt s. 34; *vejdrag* 1648–1793 med uvis betydning, *husløg* 1697–1912 ellers om andre planter af denne familie (s. 37), *kattedrue* o. 1700–1820, skuddene kan ligne små drueklaser jf. *fuglebrød* 1768, en sammenligning med små kornaks eller brødkrummer, *fuglefrø* NSjælland. *Stenkrut* (= -urt) SSlesvig, *stenblomst* Sønderjylland, *stenpikker* Als, M og SJylland, Fyn og *stenbrækker* ØJylland måske fordi planten gror i revnede sten, som den tilsyneladende har sprængt; *mos* Mors, *gravmos* Thy, NSjælland, *gårdemos* Røsnæs, Gilleleje, *kongens paryk* Dejbjerg VJylland; *isblomst* SSlesvig og Thy, også til andre planter med tykke blade, hvis hud har et islignende skær. *Snogebloomst* NSjælland, *hårvækst* Lolland (2).

HVID STENURT, *Sedum album*, med hvide, rødprykkede blomster og mørkerøde støvknapper findes hist og her i stor mængde forvildet på stengårder; her vokser også BJERG-STENURT, *Sedum rupestre*, som har brodspidse, udstående blade og kortstilkede gule blomster.

Tripmadam 1796–1878; Als, fra fransk triquemadame med uvis oprindelse (3).

LITTERATUR: (1) 760 398; (2) 689 2,568–71; (3) 689 2,572f.

ANVENDELSE

Iflg Henrik Smid 1546ff har Bidende Stenurt samme lægekræfter som husløg (s. 37f). – Saften giver opkastning og »en del bønder og gemene [jævne] folk« bruger den som brækmiddel, men brugen frarådes, hvis man har en svag natur og skrøbelig mave (1648; 1).

Bidende Stenurt forårsager opkastning og diaré, planten lægges som opløsende omslag på negle, ølafkog drikkes mod skørbug, blandes med alun og honning til mundskylning for dårligt tandkød og løse tænder; hvid stenurt har været anvendt som omslag på hæmoroïder og mod kræft (1800; 2). Bidende stenurt tørret og knust er anvendt mod epilepsi (3); saften eller de knuste blade lægges på hårde knuder og hævede kirtler, saften er god for skørbug (1837; 4).

Hvid stenurt og bjerg-stenurt dyrkes og spises nogle steder (Danmark?) som salat (o. 1800; 5). Med en stenurt, som ravn henter for at redde sin unge, gør bæreren sig usynlig (Randerseggen; 6), sml. jernurt bd. 4.

LITTERATUR: (1) 697 258; (2) 739 2, 774,776; (3) 182 1,1803,110; 398 1806,440; (4) 718 1837, 139f; (5) 739 2,1800, 774; 398 1806,442; (6) 488i 6.1,442 sml. 308 111ff.

PROSA OG POESI

De forblæste sandbakkens og de gamle stengærders gyldne smykke ... Dens strålende blomster [skinner] i solen som tusinder af tindrende stjerner *Jens K. Jørgensen* og *K. Hee Andersen* (1); gærderne havde store guldgule puder af stenerter som et bolster i et tæt stjernemønster *Ellen Raae* (2).

Stenurt, en Tommeliden at se, men fuld af saft, · låner bjerget et himmelsk lys til den hærgende kraft (a), den blomstrer på trods af fornuften, · den lever af stenen og luften · og ler af al bitter erfaring. · Det er ensomheds åbenbaring · · Jo længer' fra folk vi os fjerner, · des fler' af de levende stjerner (b); liden stenurt fylder et myrelavt rum · med stjerner, der gør os til børn påny (c) *Valdemar Rørdam* (3). *Valdemar Rørdam*, Stenurt (4).

LITTERATUR: (1) 462 106; (2) 735c 62; (3) a 789s 125; b 789q 60f; c 789z 60; (4) 789q 59–61.

Sankt Hansurt, *Sedum telephium*

20–50 cm høj bladsukkulent med tykke birødder, ofte rødlige stængler, ovale kødfulde og takkede blade, i august-september talrige grøngule eller gulhvide, sjældnere purpurrøde blomster i skærmlignende flade toppe. Temmelig almindelig ved gærder, i kratskove, på skrænter, strandmarker, gamle stråtage.

Sankt Hansurt 1601ff, af overtroen anvendt omkring St. Hans dag 24/6, se nedenfor. *Stor* eller *vild portulak* 1601–1721, *tykblad* 1648–1821, *kræfturt* 1648–1821; Slagelse – efter en medicinsk anvendelse; *tusindgodblad* o. 1700, *himmejnøggle* o. 1700 måske fordi man tillagde planten lynafværgende kræfter, sml. husløg s. 40; *Johanurt* o. 1700, *St. Johannesurt* 1867, *St. Hansløg* o. 1700–1848; Jylland, Bornholm, *løgurt* 1806–1907, *mirakelurt* 1800-t og *tordenurt* 1845 ellers mest om husløg s. 37. *Kæreste-kål* 1878ff, *kærlighedskål* 1883, *kæresteurt*